

Krystyna Grzesiak

ROLA PLACÓWEK WYCHOWANIA POZASZKOLNEGO W WYCHOWANIU DO WARTOŚCI

The role of post-school educational institutions in education to values

A paper is devoted to a role of post-educational institutions in a worthwhile organisation of leisure time of children and the youth. Different forms of activities conducted in that institutions have the impact on a versatile development of a personality of the young, and it goes with education to values. The institutions prepare children and the youth to live in a society (building up one's proper social attitudes, abilities to take up a group and individual decisions, cooperation in a group). The institutions teach the openness to the other man (breaking up barriers and stereotypes, openness to multiple cultures and diversities of human's behaviours and attitudes). They prepare to an active participation in culture (an aware receiver and a creator of culture). A teacher plays an important role in education to values – instructor (cultural educationist). One should be well-prepared for it from pertaining to the content so as to carry out activities, and being tactfull and sensitive to the other man.

Key words: value, up-bringing, leisure time, children and the youth, post-educational institutions, teacher, instruktor

Wartość – próba definicji

Wartości dotyczą wszystkich wymiarów ludzkiego życia, jak również wyznaczają nasze postawy wobec innych członków społeczeństwa i otaczającej rzeczywistości. Wprowadzają ład i porządek, pomagają odnaleźć się człowiekowi we współczesnym świecie.

Słowo „wartość” pochodzi od łacińskiego słowa *valor* lub *valere*, oznaczające „wartość”, „być wartym”. Pojęcie wartości można odnosić między innymi do idei, osób, rzeczy, zjawisk lub do ich określonych właściwości. Zdefiniowanie wartości nie jest rzeczą prostą. Poniżej dokonany zostanie krótki przegląd rozumienia terminu wartość w ujęciu filozofii, psychologii, socjologii i pedagogiki.

W filozofii przez wartość rozumie się to co cenne, godne pożądania i wyboru; co stanowi cel ludzkich dążeń, co nadaje sens życiu człowieka¹. W znaczeniu psychologicznym wartość pojmowana jest jako zainteresowanie, jakim obdarza się jakiś przedmiot lub jako szacunek, jakim darzy się jakąś osobę². W socjologii przez wartość rozumie się dowolny przedmiot, w stosunku do którego jednostka lub zbiorowość przyjmują postawę szacunku i przypisują mu ważną rolę w życiu, a dążenia do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus – powinność³. W rozumieniu pedagogicznym wartość to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi odczuciami i stanowi jednocześnie cel ludzkich dążeń⁴. Wartości stanowią tutaj punkt wyjścia dla formułowania celów wychowania i nauczania, wytyczając pożądany kierunek rozwoju dzieci i młodzieży.

Z tego krótkiego przeglądu stanowisk wynika, że kryteria opisu pojęcia wartości są bardzo zróżnicowane⁵. Wartość raz jest celem, raz kryterium wyboru motywów działania, może być także utożsamiana z normą, czy przypisywana jakimś przedmiotom. Wartość oznacza zatem wszystko to, co cenne i godne pożądania, co stanowi cel ludzkich dążeń i powinno być kryterium postępowania człowieka.

Wybrane klasyfikacje wartości

Żyjemy w świecie wartości, tworzą one system określany mianem systemu wartości. System wartości człowieka kształtuje się nieustannie i stopniowo, w miarę jego dorastania i rozwoju. Na każdym etapie życia człowiek uświadamia sobie co

¹ *Słownik pojęć filozoficznych*, red. W. Krajewski, przy współpr. R. Bajskiego, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1996, s. 207.

² N. Sillamy, *Słownik psychologii*, Wydawnictwo Książnica, Katowice 1995, s. 319.

³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1963, s. 53.

⁴ M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, Impuls, Kraków 2008, s. 72.

⁵ Przegląd znaczeń słowa „wartość” zawiera hasło opracowane przez M. Ziółkowskiego [w:] *Encyklopedia socjologii*, red. W. Kwaśniewicz i inni, t. 4, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.

jest dla niego ważne i według jakich kryteriów i reguł chce żyć. W tradycji europejskiej mówi się o trzech triadach wartości. W starożytnej Grecji za najważniejsze uznawano: prawdę, dobro i piękno. Dla chrześcijaństwa podstawowe cnoty to: wiara, nadzieja i miłość. Rewolucja francuska rozpowszechniła takie wartości jak: wolność, równość, braterstwo. Wszystkie te wartości, na przestrzeni historii spłoty się w jedną całość, wzajemnie się uzupełniając.

Na to, czym są wartości, pewne światło rzucają ich klasyfikacje. Spośród wielu klasyfikacji wartości, na potrzeby niniejszego opracowania, wybrane zostały trzy, w ujęciu Maxa Schellera, Eduarda Sprangera i Ryszarda Jedlińskiego⁶.

Według Maxa Schellera (1874–1928) wartościami najniższymi są wartości hedonistyczne, czyli przyjemnościowe. Przyjemne jest to, co nie przynosi zmęczenia, przychodzi bez trudu. Człowiek dąży do przyjemności i unika nieprzyjemności. Wyższe od wartości hedonistycznych są wartości witalne, czyli wartości, których nosicielem jest życie. Wiążą się z ciałem i dostarczają jakiejś formy przyjemności, np. zadowolenia z życia. Nad wartościami witalnymi górują wartości duchowe, takie jak prawda, dobro i piękno. Dają radość duchową, rodzaj satysfakcji, który bliski jest poczuciu szczęścia. Na samym szczycie drabiny wartości znajdują się wartości religijne, święte. Wartości wyższe są bardziej trwałe, płynnie z nich głębsza radość, pomagają nadać sens reszcie wartości, a tym samym nadają sens ludzkiemu życiu⁷.

Klasyfikacja wartości Eduarda Sprangera (1882–1963) obejmuje sześć różnych kategorii wartości, z których każda uosabia inny typ ludzki. Są nimi:

- wartości teoretyczne, charakterystyczne dla ludzi, którzy najbardziej cenią odkrywanie prawdy, dociekania teoretyczne i podejmowanie dyskusji,
- wartości ekonomiczne, charakterystyczne dla ludzi ceniących dobra materialne,
- wartości estetyczno-artystyczne, bliskie ludziom ceniącym piękno, ulegającym emocjom,
- wartości społeczne, które wybierają ludzie ceniący bezinteresowne działania na rzecz innych,
- wartości polityczne, cenione przez ludzi, którzy lubią sprawować władzę,
- wartości religijne, typowe dla ludzi ceniących wiarę w Boga⁸.

W naukach pedagogicznych, a szczególnie w teorii wychowania, wykorzystywana jest klasyfikacja wartości w ujęciu Ryszarda Jedlińskiego. Autor ten wyróżnia następujące wartości:

- transcendentne (Bóg, świętość, wiara, zbawienie),
- uniwersalne (dobro, prawda),

⁶ M. Łobocki w książce: *Teoria wychowania w zarysie*, Impuls, Kraków 2008, zwraca uwagę, że klasyfikacje E. Sprangera i R. Jedlińskiego są szczególnie użyteczne dla teorii wychowania, s. 99, 101. Dlatego klasyfikacje te zostały wybrane przez autorkę opracowania.

⁷ J. Tischner, *Etyka wartości i nadziei*, [w:] *Wobec wartości*, red. D. Hilderbrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner, Wydawnictwo W Drodze, Poznań 1982, s. 63–73.

⁸ M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, *op. cit.*, s. 76.

- estetyczne (piękno),
- poznawcze (wiedza, mądrość, refleksyjność),
- moralne (bohaterstwo, godność, honor, miłość, przyjaźń, odpowiedzialność, sprawiedliwość, skromność, uczciwość, wierność),
- społeczne (demokracja, patriotyzm, praworządność, solidarność, tolerancja, rodzina),
- witalne (siła, zdrowie, życie),
- pragmatyczne (praca, spryt, talent, zaradność),
- prestiżowe (kariera, sława, władza, majątek, pieniądze),
- hedonistyczne (radość, seks, zabawa)⁹.

Wartości a proces wychowania

Wartości stanowią integralną część wychowania, zaś wychowanie jest procesem realizowania określonych wartości, wprowadzaniem wychowanka w ich świat. Każdy człowiek potrzebuje określonego systemu norm i zasad postępowania, sprzyjają one rozwojowi jednostki, chroniąc jednocześnie przed błędnymi wyborami.

Współcześnie wielu młodych ludzi staje przed problemem wyboru, które wartości traktować jako pierwszoplanowe: hedonistyczne, prestiżowe, pragmatyczne, poznawcze, moralne czy społeczne.

Podstawowe środowisko wychowawcze, jakim jest rodzina, często nie jest w stanie zapewnić stabilnych podstaw wychowania. Dorośli w otoczeniu dziecka kierują się wartościami zapewniającymi przyjemność. Nierzadko zjawisko to przenosi się na pokolenie wychowywane. Nowe media, reklama, wyżej stawiają wartości hedonistyczne niż transcendentne. Życie kształtuje kultura konsumpcji, a szczęście często bywa utożsamiane z udanymi zakupami. Młodzież odczuwa potrzebę nieustannej zmiany, co przejawia się w ciągłym pośpiechu, w anonimowości nawiązywanych kontaktów, relacji bez zobowiązań i konsekwencji, w akceptacji swobodnego podejścia do seksu¹⁰. Dlatego tak ważną rolę spełnia wychowanie do wartości, rozumiane jako kształtowanie orientacji aksjologicznej u wychowanka. Wyraża się ona gotowością do świadomego i odpowiedzialnego wybierania wartości. Uczy dzieci i młodzież umiejętności odróżniania dobra od zła, pozwala na korygowanie przez wychowanków dotychczasowych dążeń, zachowań i postaw. Skłania młodych ludzi do podejmowania pracy nad sobą, wdrażając ich do samokontroli i samowychowania. Dzięki wychowaniu do wartości dzieci i młodzież uczą się szacunku dla wartości uniwersalnych, estetycznych,

⁹ Klasyfikację wartości opracowaną przez R. Jedlińskiego podają za: J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe Novum, Płock 2002, s. 50.

¹⁰ Z. Melosik, *Kultura popularna jako czynnik socjalizacji*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, red. Z. Kwiecieński, B. Śliwerski, t. 2, Warszawa 2003, s. 68–89.

poznawczych, moralnych, społecznych. Utwierdzają się w przekonaniu, że warto być uczciwym, choć zachowanie takie nie zawsze zapewnia korzyści materialne. Nabierają również pewności, że zaspokajanie cudzych potrzeb jest ważne, a nawet ważniejsze, niż zabieganie o własne dobro. To dzięki tym wartościom człowiek staje się naprawdę ludzki, wyżej ceni to, kim jest, niż to, co i ile posiada. Dobra materialne mogą odegrać ważną rolę w życiu człowieka, jednak pod warunkiem, że umie się nimi dzielić z innymi¹¹. Brak celu w życiu opartego na wartościach jest przyczyną smutku, zagubienia, frustracji i agresji młodych ludzi.

Warunkiem skutecznego wychowania do wartości jest podmiotowe traktowanie wychowanka, poszanowanie jego godności osobistej, stwarzanie atmosfery wzajemnego zaufania poprzez okazywanie życzliwości i zrozumienia, umiejętność porozumiewania się z dziećmi i młodzieżą, przybierające postać szczerej i swobodnej rozmowy.

Duży wpływ na skuteczne wychowanie do wartości wywierają również sposoby oddziaływań wychowawczych, takie jak:

- dawanie wychowankom dobrego przykładu,
- dostarczanie im wiedzy o wartościach ogólnoludzkich,
- stymulowanie do świadomej refleksji nad wartościami,
- wdrażanie ich do zachowań społecznie i moralnie wartościowych¹².

Wychowanie, w którym nie wprowadza się dzieci i młodzieży w świat wartości, jest wychowaniem mało skutecznym. Przede wszystkim nie przygotowuje ono wystarczająco do podejmowania ważnych życiowo decyzji, zgodnych z podstawowymi zasadami moralności.

Podstawowe środowiska, w których realizowany jest proces wychowania to rodzina i szkoła. W rodzinie rozwijają się pierwsze wyobrażenia dziecka o jego miejscu w życiu społeczeństwa, kształtują się podstawowe cechy charakterologiczne, jak: czynność, obowiązkowość, krytycyzm i samokrytycyzm, potrzeba odczuwania własnej wartości i użyteczności społecznej, takt, delikatność, poczucie godności osobistej¹³.

Rodzina ma wpływ na wiele aspektów życia dziecka. Wśród najważniejszych ról, jakie pełni rodzina w procesie wychowania, wymienić należy:

- zaspokajanie podstawowych, biologicznych i psychologicznych, potrzeb dziecka – przede wszystkim potrzeby bezpieczeństwa, miłości, akceptacji, uznania, a także kształtowanie potrzeb poznawczych, emocjonalnych i społecznych,
- przekazywanie dziecku dorobku kulturowego społeczeństwa,
- dostarczanie modeli osobowych i wzorów zachowań w konkretnych sytuacjach życia codziennego,
- przekazywanie określonego systemu wartości i norm społecznych,

¹¹ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Impuls, Kraków 2008, s. 107.

¹² M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, Impuls, Kraków 2007, s. 94.

¹³ H. Izdebska, *Funkcjonowanie rodziny, a zadania opieki nad dzieckiem*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 36.

- stanowienie przestrzeni socjalizacji dziecka,
- bycie polem doświadczalnym, na którym dziecko wypróbuje swe siły i możliwości, znajdując oparcie i punkt odniesienia (wzorce) w rodzicach i innych członkach rodziny¹⁴.

Istotną rolę w uspołecznianiu dziecka, oprócz rodziny, odgrywa szkoła. Jej zadaniem jest stymulowanie wszechstronnego rozwoju dziecka i przygotowanie go do życia w społeczeństwie. W szkole dziecko zdobywa wiedzę i doświadczenie, poszerza horyzonty, rozwija przydatne w życiu umiejętności, wchodzi w relacje z rówieśnikami, ucząc się współżycia i współdziałania z nimi. Realizacja tych celów i zadań jest możliwa dzięki pełnieniu przez szkołę trzech podstawowych funkcji: dydaktycznej (przekazuje wiedzę z różnych dziedzin nauki, techniki, literatury, sztuki), wychowawczej (kształtuje postawy wobec ludzi, rzeczy, norm, wartości) i opiekuńczej (zaspokajają podstawowe potrzeby, niezbędne dla prawidłowego rozwoju psychospołecznego i fizycznego uczniów)¹⁵.

Kazimierz Denek, odwołując się do opracowań S. Palki, T. Gizy, J. Tarnowskiego, M. Łobockiego i K. Ablewicz, za najbardziej istotne w edukacji szkolnej uważa wartości poznawcze. Zalicza do nich: odkrywczość, prawdziwość, twórczość, odpowiedzialność, autentyzm, spotkanie, dialog, zaangażowanie, altruizm, wizję, wolę, odwagę, nadzieję i szacunek¹⁶.

Oprócz rodziny i szkoły instytucjami, które świadomie organizują pracę wychowawczą na rzecz dzieci i młodzieży są placówki wychowania pozaszkolnego. W obszarze ich działań mieści się także wychowanie do wartości.

Placówki wychowania pozaszkolnego – charakterystyka działalności

Wychowanie i kształcenie już dawno wykroczyło poza ramy instytucji szkolnych. Od wielu lat, z dużym powodzeniem, realizowane jest w instytucjach edukacji nieformalnej.

Edukacja nieformalna to sposoby zdobywania wiedzy poza systemem edukacji szkolnej (formalnej). Najważniejsze cechy tego rodzaju edukacji to:

- pozainstytucjonalny charakter,
- niesformalizowane relacje między uczącymi się,
- dobrowolność (wolny wybór dziedziny wiedzy oraz czasu przeznaczanego na naukę),
- większa dostępność, również dla osób nieradzących sobie w obszarze edukacji tradycyjnej,

¹⁴ M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, PWN, Warszawa 1994, s. 119.

¹⁵ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, op. cit., s. 318.

¹⁶ K. Denek, *Związek edukacji z wartościami*, „Neodidagmata” 29/30, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 2008, s. 29.

- permanencja, czyli możliwość podejmowania edukacji w różnym wieku,
- brak certyfikatów¹⁷.

Kiedyś edukacja nieformalna dotyczyła wyłącznie osób dorosłych. Jej celem było wyrównanie straconych czy też niewykorzystanych szans edukacyjnych. Obecnie ten rodzaj edukacji ma znacznie szerszy zasięg społeczny i obejmuje również dzieci oraz młodzież.

Wśród instytucji działających w obszarze edukacji nieformalnej wyróżnić możemy różnego rodzaju organizacje, stowarzyszenia i fundacje prowadzące działania na rzecz szeroko pojętej edukacji oświatowej oraz kulturalnej. Do tego grona zaliczamy także placówki wychowania pozaszkolnego¹⁸. Są to instytucje oświatowo-wychowawcze funkcjonujące w systemie oświaty narodowej, których zadania reguluje Ramowy Statut – rozporządzenie wykonawcze Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 roku¹⁹. Nadzór pedagogiczny nad placówkami sprawują Kuratoria Oświaty, które również pomagają w szkoleniu kadr. Organem prowadzącym są gminy i powiaty.

Zdaniem R. Wroczyńskiego placówki wychowania pozaszkolnego stanowią przedłużenie procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. Dają dzieciom i młodzieży możliwość zaspakajania, rozwijania i pogłębiania zainteresowań, twórczej pracy w dziedzinach przez siebie wybranych²⁰. Ich zróżnicowana oferta programowa stwarza warunki do poszerzania i rozwoju wiedzy oraz doskonalenia umiejętności nabytych w szkole. W placówkach wychowania pozaszkolnego swoje miejsce znajdują zarówno dzieci zdolne, jak również te, które dopiero szukają swojej drogi rozwoju. T. Aleksander podkreśla ważne funkcje społeczne placówek wychowania pozaszkolnego. Polegają one na uzupełnianiu i poszerzaniu edukacji szkolnej, zagospodarowaniu wolnego czasu dzieci i młodzieży, w tym zaniebanych wychowawczo, zapobiegają patologii społecznej, wzbogacają osobowość uczestników oraz sprzyjają ich rozwojowi²¹.

¹⁷ B. Fatyga, *Edukacja nieformalna w Polsce: historia i formy współczesne*, [w:] *Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne*, Program Młodzież, Warszawa 2005, s. 19–24.

¹⁸ W odniesieniu do placówek wychowania pozaszkolnego można również spotkać się z określeniem: edukacja równoległa. W znaczeniu węższym edukacja równoległa to wychowanie i kształcenie realizowane w specjalnie do tego powołanych placówkach, funkcjonujących poza szkołą. Szerzej na ten temat pisze E. Trempała w artykule: *Funkcjonowanie edukacji równoległej w polskim systemie oświaty i wychowania (relacje z badań zespołowych)*, *Studia Pedagogiczne, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1996, zeszyt nr 24, W poszukiwaniu modernizacji edukacji szkolnej i nieszkolnej*, red. E. Trempała, s. 87–104.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 marca 2005 roku w sprawie rodzaju i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt dzieci w tych placówkach (Dz.U. z 2005r. Nr 52, poz.467 z późn. zm.).

²⁰ Cyt za: J. Węgrzynowicz, *Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1971, s. 71.

²¹ T. Aleksander, *Centrum młodzieży*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2003, s. 482–484.

Do instytucji o tym charakterze zaliczamy: pałace młodzieży, młodzieżowe domy kultury, ogniska pracy pozaszkolnej, ogrody jordanowskie oraz pozaszkolne placówki specjalistyczne (np. młodzieżowe obserwatoria astronomiczne). Realizują one trzy rodzaje zajęć: stałe, okresowe i okazjonalne. Zajęcia stałe (plastyczne, muzyczne, teatralne, sportowe, itp.) organizowane są w grupach, liczących co najmniej 12 wychowanków, w wymiarze co najmniej 2 godzin tygodniowo i trwają cały rok szkolny. Zajęcia okresowe (wykłady, spotkania ze specjalistami w danej dziedziny, warsztaty) trwają określony wymiar czasu i kierowane są do uczestników zainteresowanych wybranym obszarem tematycznym. Placówki organizują je we współpracy ze szkołami, organizacjami samorządowymi, instytucjami kultury. Rocznie każda z placówek realizuje kilkadziesiąt imprez o takim charakterze, w których uczestniczą uczniowie wszystkich typów szkół współpracujących z placówkami. Zajęcia okazjonalne to festiwale, koncerty, spektakle, prezentacje, wystawy, przeglądy twórczości, plenery artystyczne, turnieje, spotkania integracyjne. Imprezy organizowane przez placówki mają różny zasięg, od wewnętrznego przez środowiskowy (dla gminy, powiatu, województwa), aż po ogólnopolski i międzynarodowy. W różnych zajęciach proponowanych przez placówki wychowania pozaszkolnego uczestniczą dzieci i młodzież w wieku od 3 do 18 lat.

Placówki wychowania pozaszkolnego podejmują również działania wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniami oraz niedostosowaniem społecznym. Realizując programy edukacyjne i profilaktyczno-wychowawcze wspierają działania wychowawcze, zarówno rodziny, jak i szkoły. Podkreślić także należy kulturotwórczą funkcję placówki w środowisku lokalnym. Jako instytucja kultury inspiruje społeczność nie tylko do uczestnictwa w kulturze, ale również do podejmowania działań o charakterze kulturalnym, a jej rola kulturotwórcza jest tym większa im słabsza jest infrastruktura kulturalna danej miejscowości.

Przyjmując, że wychowanie jest wpływem otoczenia społecznego na jednostkę, w działalności kulturalno-oświatowej placówek wychowania pozaszkolnego możemy dostrzec sytuacje wychowawcze kształtujące określone umiejętności młodego człowieka. Poprzez różnego rodzaju zajęcia placówki przygotowują do życia w społeczeństwie (kreowanie właściwych postaw społecznych, umiejętność podejmowania zespołowych i samodzielnych decyzji, współpraca w grupie). Uczą otwartości na drugiego człowieka (łamanie barier i stereotypów, otwartość na wielość kultur i różnorodność ludzkich zachowań oraz postaw). Przynoszą do aktywnego uczestnictwa w kulturze (świadomy odbiorca i twórca kultury).

Aby być świadomym „konsumentem” kultury konieczna jest znajomość języka, jakim posługuje się kultura, rozumienie komunikatu artystycznego oraz zdolność wartościowania i selekcji różnorodnych przekazów artystycznych. Potrzebna jest więc właściwa edukacja w tym obszarze. Działalność placówek wychowania pozaszkolnego tym różni się od działalności większości instytucji kulturalnych, że nie jest nastawiona na „sprzedaż” gotowego produktu odbior-

cy, lecz na twórczą pracę z młodym człowiekiem. Polega ona na poznawaniu kultury, uczestnictwie w kulturze oraz jej samodzielnym tworzeniu. Jest to zatem wchodzenie do świata wartości kultury poprzez twórcze działanie. W ten sposób rozbudzana jest wrażliwość artystyczna, kształtowane są nowe przeżycia i doświadczenia, rozszerzana jest wiedza o życiu. Celem realizowanej w ten sposób edukacji kulturalnej jest kształtowanie twórczej postawy we wszystkich dziedzinach życia. Jednostka twórcza poszukuje oryginalnych rozwiązań, dąży do zmiany, jest ciekawa, nie boi się przełamywać schematów myślenia, wyróżnia się wrażliwością i twórczą aktywnością.

Nabywaniu różnorodnych umiejętności umysłowych, artystycznych, sportowych przez młodych ludzi, sprzyja otwartość placówek wychowania pozaszkolnego na nowe kierunki działalności, atrakcyjność zajęć, dostosowanie oferty programowej do potrzeb i oczekiwań środowiska. Placówki dają dzieciom i młodzieży szansę poszerzenia wiedzy w sposób odmienny od nauki szkolnej, której towarzyszy element obowiązku. Zajęcia są dobrowolne, a wykonanie zadań nie podlega ocenie, w rozumieniu ocen szkolnych. Młody człowiek posiada również wolność wyboru, jeśli chodzi o cel i przedmiot edukacji, którą realizuje w swoim wolnym czasie.

Placówki wychowania pozaszkolnego jako instytucje wychowujące do wartości

Aby wskazać wartości przekazywane dzieciom i młodzieży w procesie wychowania należy odnieść się kierunków programowych realizowanych w placówkach wychowania pozaszkolnego. W ramach każdego z kierunków, poprzez różne formy zajęć i zawarte w nich treści, młodzi ludzie poznają określone wartości.

Tabela 1. Kierunki programowe realizowane przez placówki wychowania pozaszkolnego a wychowanie do wartości²²

Kierunek programowy	Wychowanie do wartości
Edukacja kulturalna to rozwój zdolności i zainteresowań w obszarze plastyki, muzyki, teatru, tańca, filmu, fotografii.	W sferze wychowania do wartości to wychowanie do piękna oraz uczenie odpowiedzialności za własny rozwój.
Edukacja regionalna to poznawanie i kultywowanie tradycji oraz zwyczajów regionu, pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego.	W sferze wychowania do wartości to kształtowanie miłości i przywiązania do „małej ojczyzny” oraz zaangażowania w jej sprawy, jak też dumy z przynależności do określonej kultury lokalnej.

²² Poszerzone informacje na temat kierunków działań podejmowanych przez placówki wychowania pozaszkolnego w Polsce znaleźć można w opracowaniu: *Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży. Problemy i wyzwania. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kultury i Środków Przekazu, pod patronatem Marszałka Senatu prof. Longina Pastusiaka*, Warszawa 14 stycznia 2003, dział Wydawniczy Kancelarii Senatu, Warszawa 2003.

Kierunek programowy	Wychowanie do wartości
Edukacja ekologiczna to utrwalanie nawyku dbałości o środowisko.	W sferze wychowania do wartości to uwrażliwienie na odpowiedzialność za środowisko naturalne i za własne postępowanie w tym zakresie, uczenie przestrzegania prawa.
Edukacja patriotyczna to poznawanie historii i kultury własnego narodu.	W sferze wychowania do wartości to nauka szacunku dla własnego kraju oraz jego symboliki narodowej, identyfikowanie się z własnym narodem, przywiązanie i miłość do ojczyzny, poczucie dumy bycia Polakiem, rewitalizacja takich wartości, jak: Bóg – Honor – Ojczyzna.
Edukacja międzykulturowa to uczenie tolerancji i poszanowania dla innych kultur i religii, pomoc w zrozumieniu różnorodności oraz uwrażliwienie na odmienność.	W sferze wychowania do wartości to kształtowanie szacunku dla autonomii (tolerancja).
Edukacja prospołeczna to stwarzanie okazji do angażowania się w działania na rzecz innych.	W sferze wychowania do wartości to uczenie życzliwości i zrozumienia dla innych, ludzi, zainteresowania ich sprawami i przychodzenia z pomocą, podejmowania bezinteresownych działań dla wspólnego dobra, przejmowania odpowiedzialności za siebie i swoje otoczenie.
Edukacja prozdrowotna i sportowa to upowszechnianie sportu i zdrowego stylu życia.	W sferze wychowania do wartości to popularyzacja sił witalnych, zdrowia i życia.

Jak słusznie zauważył M. Łobocki wychowanie dzieci i młodzieży do wartości nie polega na ich przekazywaniu, a na budzeniu nad nimi głębszej refleksji. Tylko wtedy będzie miało miejsce dobrowolne i samodzielne opowiedzenie się młodych ludzi za wartościami uniwersalnymi (prawda, dobro i piękno)²³. Placówki wychowania pozaszkolnego, jako miejsca szczególnie przyjazne młodym ludziom – wolne od ocen i przymusu, umożliwiające im wszechstronny, niczym nie skrępowany rozwój – sprzyjają takiemu właśnie przyswajaniu wartości.

Charakterystyka nauczyciela – instruktora jako osoby wychowującej do wartości

W procesie wychowania następuje dzielenie się z drugą osobą światem wartości. Wychowawca powinien być dla wychowanka wzorem (posiadać autorytet i odpowiednie kompetencje) oraz żyć zgodnie z systemem wartości, który preferuje (harmonia między deklaracjami słownymi a życiem). Osobami podejmującymi

²³ M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, op. cit., s. 83.

trud wychowania w placówkach wychowania pozaszkolnego są nauczyciele – instruktorzy, określani również mianem animatorów kultury.

Polscy pedagodzy (m.in. J. Kargul, B. Żurakowski, B. Jedlewska)²⁴ określają animatora kultury jako przewodnika po świecie kultury i sztuki, profesjonalistę, który łączy w sobie cechy pedagoga, psychologa oraz artysty, a wartość jego pracy mierzy się nie tym, co sam dokonał, a tym ile i co potrafił przekazać innym. Animator stara się przybliżyć i ułatwić rozumienie wartości zawartych w kulturze²⁵. Jego działania mają służyć kształtowaniu u dzieci i młodzieży zdolności do inspirowania, zachwywania, fantazjowania, radości poznawania, wzruszania, zaciekawienia, refleksji, radości tworzenia oraz samodzielności myślenia²⁶.

Na rolę zawodową nauczyciela–instruktora, podobnie jak to ma miejsce w odniesieniu do nauczycieli pracujących w szkole, składają się trzy funkcje: dydaktyczna, związana z przekazywaniem wiedzy z określonej dziedziny i rozwojem zainteresowań, wychowawcza, której zadaniem jest kształtowanie umiejętności społecznych, systemu wartości wychowanka oraz opiekuńcza polegająca na zapewnieniu uczestnikom zajęć poczucia bezpieczeństwa. Ważnym elementem pracy nauczyciela, pracującego w placówce wychowania pozaszkolnego, są jego kompetencje. Józef Kuźma kompetencje nauczycieli definiuje zarówno jako kwalifikacje, czyli nabyte wiadomości i umiejętności, jak i postawę racjonalności oraz odpowiedzialności w wypełnianiu obowiązków i korzystaniu ze swoich praw, a także zdolność, a zarazem gotowość do wykonywania określonych zadań dydaktyczno-wychowawczych, umiejętność radzenia sobie z problemami, a ponadto nienaganną kulturę osobistą²⁷. Takie określenie kompetencji może mieć także zastosowanie w odniesieniu do nauczycieli instruktorów. Wśród wielu podziałów kompetencji nauczycielskich, dla nauczycieli instruktorów najbardziej klarowna i adekwatna, zdaniem autorki, wydaje się klasyfikacja opracowana przez Wacława Strykowskiego. Dzieli on kompetencje nauczycieli na merytoryczne, związane z tym obszarem wiedzy, w którym nauczyciel jest specjalistą (w przypadku nauczycieli instruktorów może to być wiedza z zakresu plastyki, muzyki, literatury, itp.), kompetencje dydaktyczne dotyczące warsztatu pracy nauczyciela, pomagające w ciekawym prowadzeniu zajęć (metody inspirowające dziecko do własnych działań, poszukiwań, rozbudzające

²⁴ J. Kargul, *Od upowszechniania kultury do animacji kulturalnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997; B. Żurakowski, *Animacja społeczno-kulturalna wobec zagadnienia wartości*, [w:] *Akademickie kształcenie animatorów i menadżerów kultury w Polsce*, red. B. Jedlewska, Verba, Lublin, 2006; B. Jedlewska, *Animatorzy kultury wobec wyzwań edukacyjnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999.

²⁵ Cyt. za: B. Jedlewska, *Misja i prestiż współczesnego animatora kultury*, [w:] *Dom kultury w XXI wieku – wizje, niepokoje, rozwiązania*, red. B. Jedlewska, B. Skrzypczak, Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych, Olsztyn 2009, s. 110.

²⁶ *Ibidem*, s. 113.

²⁷ J. Kuźma, *Kompetencje a strategie i metody pracy nauczycieli w procesie edukacji ustawicznej*, [w:] *Proces uczenia się przez całe życie. Aspekty kształtowania kompetencji nauczycielskich*, red. J. Aksman, S. Nieciuiński, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012, s. 129.

kreatywność) oraz kompetencje wychowawcze ułatwiające nawiązanie kontaktu z dzieckiem (umiejętność komunikacji interpersonalnej, rozwiązywania problemów zaistniałych w grupie) – nauczyciel jest dla dziecka doradcą i wychowawcą życiowym²⁸.

Oprócz kompetencji, czynnikiem budującym pozytywny odbiór nauczyciela przez dzieci i młodzież, jest jego autorytet. Sens pedagogiczny znajduje wyłącznie taki autorytet, który pobudza inicjatywę oraz kształci samodzielność, zachęca do samokształcenia i samowychowania. Więź pomiędzy nauczycielem a wychowankiem powinna mieć charakter poznawczy, racjonalny i afektywny, oparty na wzajemnym zaufaniu i szacunku. Dzięki temu młodzi ludzie chętniej przyjmują rady i sugestie od nauczyciela oraz chcą naśladować jego zachowanie. Zdarza się, że w szkole autorytet nauczyciela wynika z pełnionej przez niego funkcji (autorytet formalny), w placówkach wychowania pozaszkolnego wzajemne relacje nauczyciela i wychowanków (uczestników zajęć) są bardziej bezpośrednie. Między nauczycielem – instruktorem prowadzącym zajęcia a uczestnikiem zajęć występuje emocjonalny związek mistrz – uczeń. Tego rodzaju relacje niezwykle rzadko występują w szkole, gdzie wymagane jest ocenianie i kontrola osiągnięć ucznia.

Proces wychowania związany jest z wpływem osób znaczących na zachowania i postawy wychowanków. Nie możemy więc mówić o wychowaniu, jeśli nie ma w nim autorytetów. To autorytety są nośnikami odpowiednich wartości, ważnych w procesie wychowania. Mieczysław Łobocki zwraca uwagę na fakt, że powoływanie się w wychowaniu na autorytety dostarcza młodym ludziom godnych do naśladowania wzorów osobowych. Pozwala im uwierzyć, że życie ludzkie nabiera sensu w wyniku dochowania wierności wartościom uniwersalnym i ponadczasowym²⁹.

Nauczyciel – instruktor, chcąc stać się autorytetem dla dziecka, musi być autentyczny i wiarygodny w tym, co robi. Wymaga się od niego również wycucia, taktu i wrażliwości na drugiego człowieka. W działaniach nauczycieli pracujących w placówkach wychowania pozaszkolnego dostrzec można autentyczną troskę o to, by każde dziecko czuło się ważne i docenione. Szczególnie dzieci i młodzież o mniejszych szansach znajdują zachętę i wsparcie w budowaniu poczucia własnej wartości i pewności siebie.

Opierając się na praktyce pedagogicznej wiadomo, że jakość edukacji, również tej nieformalnej, zależy od jakości kadry nauczycielskiej, która prezentować powinna nie tylko wysoki poziom kompetencji pedagogicznych, ale także przejawiać postawy godne uznania, motywujące wychowanków do pracy, samodzielnego zdobywania wiedzy i wszechstronnego rozwoju.

²⁸ W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Oficyna Ekonomiczna Wydawnicza eMPi2, Poznań 2003, s. 69–80.

²⁹ M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, *op. cit.*, s. 118.

Placówki wychowania pozaszkolnego a edukacja alternatywna

Placówki wychowania pozaszkolnego zyskują coraz większe znaczenie w życiu dzieci i młodzieży. Bogata oferta programowa, różnorodne i atrakcyjne formy zajęć umożliwiają młodemu człowiekowi wybór, stosownie do potrzeb i zainteresowań³⁰. Aktualność przekazywanej wiedzy poszerza horyzonty myślowe. Indywidualne podejście do każdego uczestnika, wielość i różnorodność metod w przekazywaniu wiedzy sprzyja optymalnemu rozwojowi. Brak przymusu i oceniania pomaga w pełni zaangażować się w wybraną dziedzinę wiedzy. Praca w grupie, konstruktywne zaangażowanie – przyczyniają się do rozwoju społecznego. Uczestnictwo w zajęciach wspiera pozytywne efekty nauki podejmowanej w szkole, poszerzając wiedzę z danej dziedziny lub kompensując jej deficyty. Rezultatem uczestnictwa w ofercie programowej placówek wychowania pozaszkolnego jest rozwój intelektualny, moralny, estetyczny i fizyczny młodego człowieka.

Czy działalność edukacyjną placówek wychowania pozaszkolnego możemy określić mianem alternatywnej? Ten rodzaj edukacji rozpatrywany jest przez pedagogów w odniesieniu do działalności szkoły. Jednakże podmiotem oddziaływań wychowawczych wszystkich instytucji oświatowych jest dziecko. Szkoły i placówki działają na rzecz wspólnego dobra, jakim jest wychowanie dziecka. Zatem placówki wychowania pozaszkolnego, jako instytucje wspomagające funkcjonowanie szkoły, dopełniają jej działalność. Podejmują również działania wybiegające poza treści kształcenia szkoły. Działania te możemy określić mianem alternatywy wobec koncepcji realizowanych w szkołach. Uczestnictwo w zajęciach organizowanych przez placówki wychowania pozaszkolnego nie może zastąpić edukacji szkolnej, ale może ją w znacznym stopniu wzbogacić. Podstawowym założeniem edukacji alternatywnej jest holistyczne spojrzenie na dziecko. Wiele uwagi poświęca się możliwościom dziecka, jego potrzebom, zdolnościom, rozwojowi zainteresowań. W taki sposób podchodzi się do dziecka również w placówkach wychowania pozaszkolnego.

Bogusław Śliwerski wymienia kilkanaście cech edukacji alternatywnej. Spełnienie choć jednej z nich, wskazuje na uprawianie przez daną instytucję tego rodzaju edukacji³¹. Wymieńmy zatem kilka cech edukacji alternatywnej, które zdaniem autorki opracowania, mieszczą się w obszarze działań podejmowanych przez placówki wychowania pozaszkolnego:

- demokracja, pluralizm, tolerancja i otwartość na nowość,
- bazowanie na prawie do dialogu, samorealizacji, wolności wyboru, wyobraźni,

³⁰ Autorka przez wiele lat pracowała w Centrum Młodzieży im. dr H. Jordana w Krakowie. Z racji wykonywanych obowiązków miała okazję zapoznać się z działalnością większości wiodących placówek wychowania pozaszkolnego w Polsce.

³¹ B. Śliwerski, *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki*, [w:] *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki*, red. B. Śliwerski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1992, s. 14–15.

- wzbogacanie rzeczywistości edukacyjnej o nowe projekty do realizacji,
- traktowanie edukacji alternatywnej jako wypadkowej propozycji twórców i oczekiwań odbiorców na tle ich potrzeb, zainteresowań i kompetencji.

Podsumowanie

W rozumieniu pedagogicznym wartość to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki oraz społeczeństwa. Działalność placówek wychowania pozaszkolnego traktować możemy jako ważną i cenną, zarówno dla dzieci, młodzieży, jak również rodziców oraz szkoły. Ich rola jako instytucji prowadzących, ale też wspomagających i uzupełniających proces wychowania, jest bardzo ważna. Placówki wychowania pozaszkolnego przygotowują młodych ludzi do wartościowych wyborów w dorosłym życiu, uczą wartościowych sposobów spędzania czasu wolnego, stwarzają warunki do indywidualnego rozwoju osobowości, uczą otwartości na drugiego człowieka, przysposabiają do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Nauczyciele – instruktorzy prowadzący zajęcia w placówkach, to w większości pasjonaci danej specjalności czy dziedziny, którą reprezentują. Kierują się wartościami w procesie wychowania oraz stanowią wzór dla swoich wychowanków.